

Colloquium 1(53)/2024
ISSN 2081-3813, e-ISSN 2658-0365
CC BY-NC-ND.4.0
DOI: <http://doi.org/10.34813/10coll2024>

DYNAMIKA SPOŁECZNO-POLITYCZNA MJANMY JAKO WYZWANIE DLA STRATEGII POLITYCZNEJ TATMADAW

Myanmar's socio-political dynamics as a challenge to the Tatmadaw's political strategy

Kornel Bielawski
Uniwersytet Gdański
e-mail: kornel.bielawski@ug.edu.pl
ORCID 0000-0002-4216-5714

Wiktor Płoszaj
Uniwersytet Gdański
e-mail: wiktorploszaj8123@gmail.com
ORCID 0000-0001-5484-766X

Streszczenie

Siły zbrojne pełnią szczególną rolę na scenie politycznej Birmy, będąc łącznie najdłużej rządzącą grupą od momentu powstania niepodległego państwa. Armia pełniła funkcję hamulcową w procesach demokratyzacji państwa, interweniując i przejmując władzę zawsze, gdy pozycja i przywileje wojskowych były zagrożone. Ostatni zamach stanu przeprowadzony na początku 2021 roku dowodzi powielania określonego i utartego schematu działania, którego skuteczność staje się coraz szerzej kontestowana w obliczu nowej jakościowej różnicy, jaka zaszła w zakresie rozwoju birmańskiego społeczeństwa obywatelskiego. To właśnie ta nowa jakość stanowi obecnie szczególne wyzwanie dla strategii politycznej sił zbrojnych. Armia z trudem zmienia istotę swojego *modus operandi* opartego na przemoc, a rdzeń jej działań pozostaje nadal niezmienny. Autorzy podejmują problem zmian zachodzących w społeczeństwie birmańskim, będącym elementem wejściowym systemu społeczno-politycznego, analizując zarówno czynniki prowadzące do postaw sprzeciwu wobec rządów junty (szczególny nacisk kładąc na zjawiska towarzyszące rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego), jak i te, które jej sprzyjają (poza pokłosiem przemocy, zwracając uwagę na kluczową rolę kleru w procesach rozbijania solidarności społecznej).

Słowa kluczowe: Birma, Mjanma, Tatmadaw, buddyzm, protest.

Abstract

The armed forces play a significant role on the political scene of Burma, being the longest-ruling group in total, since the creation of an independent Burmese state. The army acted as a brakesman of the democratization processes, intervening and taking over power whenever the position and privileges of the military were threatened. The latest coup d'état, carried out in early 2021, proves the repetition of a specific and well-worn pattern of action, the effectiveness of which is increasingly being contested in the face of the new qualitative difference, that has occurred in the development of Burmese civil society. It is this new quality that currently poses a particular challenge to the political strategy of the armed forces. The army struggles to change the essence of its violent *modus operandi*, and the core of its

operations remains unchanged. The authors take up the problem of changes taking place in the Burmese society, which is the input element of the socio-political system, analyzing both the factors leading to attitudes of opposition to the rule of the junta (the authors put special emphasis on the phenomena accompanying the development of civil society), and those that favor it (apart from the aftermath of violence, attention is drawn to the key role of the clergy in the processes of breaking up social solidarity).

Keywords: Burma, Myanmar, Tatmadaw, Buddhism, protest.

Wprowadzenie

1 lutego 2021 roku demokratyzująca się Republika Związku Mjanmy przeszła polityczny wstrząs wywołany kolejnym przewrotem dokonany przez Tatmadaw¹. Rządząca od 2016 roku Narodowa Liga na rzecz Demokracji (NLD) została odsunięta od władzy, a kierująca nią Aung San Suu Kyi (ASSK) stoi w obliczu wieloletnich wyroków pozbawienia wolności i trwałego usunięcia z państwowej sceny politycznej. Sama ASSK w ciągu ostatnich lat utraciła swoją wizerunkową moc, a jej status symbolu demokracji paradoksalnie osłabł z powodu podjęcia gry politycznej o głosy wyborców niechętnych muzułmanom Rohingya. Choć ów kryzys wizerunkowy odczuwalny był jedynie na Zachodzie, w samej Birmie rozczarowanie przywódczynią stanowiło dla armii polityczną okazję do powrotu na swoją dawną pozycję (Lubina, 2020, s. 116).

To właśnie koncepcja powrotu wydaje się w tym kontekście najistotniejsza. W swojej kilkudziesięcioletniej historii na szczycie politycznej hierarchii Birmy, a później Republiki Związku Mjanmy², najdłużej stała właśnie armia. Kolejny przewrót polityczny i powrót do „starego porządku” nie powinien być zaskoczeniem, aczkolwiek zmiany, jakie zaszły w rozwijającym się społeczeństwie obywatelskim, z pewnością napawały nadzieją i oczekiwaniami, a powrót wojskowych mógł wywołać opór u młodego segmentu społecznego.

Rodzące się społeczeństwo obywatelskie może być kluczową zmienną w analizie nadchodzącej sytuacji wewnętrznej Mjanmy. Zmienną ważną o tyle, że strategie polityczne Tatmadaw w ciągu ostatnich dziesięcioleci znacząco się nie zmieniły i zdają się wpisywać w archaiczne modele zarządzania państwem. Przymus i przemoc są inhereentnymi przymiotami sił zbrojnych i w tym kontekście takie a nie inne działania po stronie Tatmadaw są zrozumiałe. Pytanie, które należy raczej postawić, to czy birmańska armia jest przygotowana na nowe wyzwania ze strony coraz bardziej nowoczesnego, świadomego i zdigitalizowanego społeczeństwa, w którym obrót informacji

¹ Tatmadaw (bir.) Siły Zbrojne Mjanmy.

² Zmiana oficjalnej, międzynarodowej nazwy państwa z Burma (Birma) na Myanmar (Mjanma) była wynikiem podjętej przez juntę decyzji w 1989 roku. Argumentowana była m.in. odniesieniem do historycznego królestwa Myanma, „Kraj silnych jeźdźców”, odcięcia się od używanej w okresie kolonialnym angielskiej nazwy Burma oraz podkreślenia zróżnicowania etnicznego w kraju (wydaje się to jednak nietrafne, jako że zarówno Burma, jak i Myanma odnoszą się jedynie do etniczności birmańskiej), zob.: M. Lubina (2014a).

pełni coraz ważniejszą rolę? Czy armia będzie w stanie wypracować nowe instrumenty wychodzące poza utarte schematy siły, strachu i fasadowych zmian wizerunku?

Autorzy stawiają hipotezę, że najpoważniejszym zagrożeniem dla armii jako władzy są zachodzące obecnie przeobrażenia społeczne oraz tendencje demokratyczne i antywojskowe części buddyjskiego kleru. W tym celu podjęto próbę identyfikacji kluczowych elementów zmieniającego się środowiska społecznego Republiki Związku Mjanmy, które mogą stanowić istotne wyzwanie dla birmańskich generałów, a które przyczynić się mogą do kluczowych przekształceń funkcjonującego w tym państwie systemu politycznego.

W procesie weryfikacji postawionej hipotezy autorzy odwołali się przede wszystkim do analizy systemowej. Posłużyła ona do identyfikacji nowych lub dotychczasowych elementów „wejścia” (nowe przejawy aktywności obywatelskiej, znaczenie mediów społecznościowych, a także rola kleru) oraz ich przełożenia na charakter elementów „wyjścia” oznaczających odpowiedź Tatmadaw na ujawniające się nowe społeczne stymulanty. By podejmowane współcześnie decyzje polityczne umieścić w odpowiednim kontekście, przeprowadzono analizę historyczną, w ramach której zestawiono punkty węzłowe (w tym przypadku przeprowadzone zamachy stanu) wraz z ich przyczynami oraz *modus operandi*. Identyfikacja nowych działań społeczeństwa obywatelskiego oparta jest natomiast na przeglądzie przekazów medialnych, analiz i raportów opublikowanych po zamachu stanu z 2021 roku.

Rola Tatmadaw w polityce birmańskiej XX i XXI wieku

Utworzenie Armii Obronnej Birmy w 1942 roku było przełomowym momentem w historii państwa. Już na tak wczesnym etapie wokół Tatmadaw zaczął ujawniać się mit spoiwa narodowego: armią od początku zarządzali thakinowie³ z bohaterem narodowym – Aung Sanem na czele (Lubina, 2014b, s. 117). Oznaczało to przede wszystkim kształtowanie armii w duchu birmanizacji, czego wyrazem było przyjęcie w 1943 roku nowej nazwy: Birmańskiej Armii Narodowej oraz słynne słowa Ne Wina: „armia jest nie tylko nadzieją kraju, ale i jego życiem i duszą” (Silverstein, 1977, s. 45). Motto to do dziś obecne jest w narracji Tatmadaw.

Szczyt instytucjonalnej potęgi birmańskiej armii przypadł na lata 50. XX w. Państwo od 1948 roku znajdowało się *de facto* w stanie wojny domowej: wielofrakcyjny spór oraz niezdolność rządu do podejmowania efektywnych działań odczytuje się jako praprzyczynę rządów junty wojskowej. Inwazja Kuomintangu i zajęcie płaskowyżu Szan w styczniu 1950 roku stanowiło bezpośrednie zagrożenie dla birmańskiej państwowości i choć pierwsze odpowiedzi Tatmadaw kończyły się klęskami, to stanowiły

³ Członkowie ugrupowania Dobama Asiayone, powstałego w 1930 roku, które przyczyniło się do odzyskania przez Birnę niepodległości.

one przyczynę do dalszej reformacji sił zbrojnych. Rosnąca finansowa niezależność od rządu i rozbudowana ideologia sprawiły, że pod koniec lat 50. Tatmadaw była już instytucją wystarczająco silną, aby zdominować birmańską politykę.

Za przełomowy moment na drodze Tatmadaw do władzy uznaje się rok 1958. Ówczesne przejście władzy nie było powszechnie uznawane za faktyczny zamach stanu, bo proces przejścia władzy przebiegł pokojowo. Uznaje się, że generał Ne Win podjął taką decyzję z obawy o wyborcze zwycięstwo dawnych rebeliantów, a także przez fatalną sytuację gospodarczą, wszechobecny bandytyzm i korupcję oraz patową sytuację w międzyfrakcyjnej rywalizacji o władzę (Devi, 2014, s. 46). Tak też Ne Win w oficjalnej narracji usprawiedliwiał swoje decyzje. Badacze wskazują jednak, że obawy generała były nierealistyczne lub nieaktualne, a jako prawdziwą przyczynę zamachu stanu wskazują silne przekonanie armii o własnej wyższości nad władzą cywilną (Lubina, 2014b, s. 178).

Po wyborach w 1960 roku, kiedy na urząd premiera powrócił U Nu, sytuacja w Birmie nie ustabilizowała się, a walka o wpływy oraz debata nad kształtem państwowości birmańskiej trwały do kolejnego, tym razem zbrojnego, zamachu stanu. 2 marca 1962 roku armia zajęła strategiczne punkty w Rangunie i aresztowała U Nu oraz szereg wysokich rangą urzędników. Już następnego dnia rozwiązano parlament i zawieszono konstytucję. W miejsce rządu U Nu powołano Radę Rewolucyjną, której przewodził Ne Win.

Wskazanie rozstrzygających przyczyn takich decyzji ponownie przysparza trudności. Według generała Aung Gyi armia poczuła się zmuszona do działania z powodu sprzyjającej mniejszościom etnicznym i federalizacji postawy U Nu (Lubina, 2014b, s. 190–191). Jakakolwiek forma secesji była dla wojskowych nieakceptowalna – wszak głównym postulatem Tatmadaw było zachowanie integralności terytorialnej Unii Birmańskiej. Narracja mówiąca o planowanych ustępstwach U Nu względem mniejszości była jednak kwestionowana: Mary Callahan (2003) wskazuje, że U Nu faktycznie przygotowywał radykalne reformy, które jednak nie dotyczyły kwestii etnicznej, a zakładały raczej neutralizację wpływów politycznych armii oraz zmniejszenie jej liczebności. Rzekoma federalizacja państwa była jedynie usprawiedliwieniem zamachu przeprowadzonego w obronie interesów i pozycji Tatmadaw.

Wspólną cechą dwóch pierwszych zamachów stanu był brak zdecydowanych reakcji na poziomie społecznym. W przypadku drugiego zamachu ów spokój wynikał prawdopodobnie z pamięci o pokojowo przeprowadzonym procesie w 1958 roku. Ówczesne rządy junty były stanowcze, ale nie kojarzono ich z radykalną dyktaturą. W społeczeństwie panowało wypracowane wcześniej przekonanie o kluczowej roli armii w zapewnieniu integralności i stabilności państwa. Po drugim zamachu armia podjęła radykalniejsze działania, jak uderzenie w przywódców mniejszości etnicznych oraz krwawe stłumienie protestów studenckich, które wybuchły cztery dni po przejściu władzy. Szczególnie to wydarzenie, traktowane przez autorów jako wyraźne

działania stabilizujące system polityczny, miało wpływ na zmianę wizerunku armii w perspektywie birmańskiej inteligencji (Lubina, 2014b, s. 196).

Kumulacja narastającej frustracji społecznej nastąpiła w 1988 roku wraz z zapoczątkowanymi przez studentów protestami (zwanymi „rewolucją 8888”, od daty wystąpienia głównego protestu – 8 sierpnia 1988 roku – w Rangunie, który zgromadził około 10 tysięcy osób), które szybko stały się ogólnonarodową platformą oporu przeciw Tatmadaw, a później podwalinami kariery politycznej Aung San Suu Kyi (Mydans, 1988.12.08). W obliczu tak stanowczego oporu społecznego armia zdecydowała o rozpoczęciu ostrzału cywilów (Lubina, 2014b, s. 252). Kilkundniowe walki skutkowały około 2–4 tysiącami ofiar. Przez kolejny miesiąc nadal organizowano marsze, żądając rozliczenia lat niekorzystnych i opresyjnych rządów. W połowie września tłumy próbowały przejść kwaterę armii, a wśród organizatorów planowano powołanie rządu tymczasowego. Plany te zostały szybko pokrzyżowane, gdy 18 września Tatmadaw dokonała kolejnego zamachu stanu. Wprowadzono godzinę policyjną, a wojskowym nakazano strzelać do protestujących (Amnesty International, 1988).

Strategia, którą przyjęła wówczas armia, opierała się głównie na izolacji państwa od zachodniej opinii publicznej. W polityce krajowej natomiast zaczęto zwracać szczególną uwagę na zdobywającą coraz większą popularność Aung San Suu Kyi i NLD. Junta uznała wówczas, że ASSK powinna zostać odizolowana od społeczeństwa, przez co trafiła do aresztu domowego. Jednocześnie w wojskowych kadrach do głosu doszli młodzi oficerowie wychowani na tle konfliktów etnicznych. W konsekwencji armia zaczęła traktować istotne segmenty etniczne w sposób wrogi (Lubina, 2014b, s. 271).

Lata 90. i początek XXI wieku w Mjanmie oznaczały stale pogarszającą się sytuację gospodarczą. PKB *per capita* między rokiem 2000 a 2007 spadło o ponad połowę (United Nations Conference on Trade and Development, 2008, s. 31). Na kryzys składały się m.in. kosztowne inwestycje w sektorze wojskowym oraz sankcje nałożone przez wspólnotę międzynarodową. W 2007 roku, gdy ceny podstawowych składników spożywczych wzrosły nawet o 40%, Birmańczycy ponownie zaprotestowali.

W pamięci społecznej wciąż żywe były wspomnienia z lat 80., toteż początkowe manifestacje były nieliczne, ale nawet ten opór armia dusiła w zarodku. Intensywne protesty wybuchły po nagłym wzroście cen paliw. Wówczas istotną rolę w wystąpieniach przeciw władzy odegrał również buddyjski kler. Zaangażowani mnisi, sprzeciwiając się władzy, grozili odmawianiem przyjmowania ofiar od wojskowych oraz odprawiania ceremonii religijnych. Był to jasny sygnał, że junta straciła istotną legitymizację sfery religijnej. W odpowiedzi armia wciąż rozbijała protesty przy użyciu gazu łzawiącego, broni i aresztowań. Znamienny był fakt, że władza poza działaniem w kontrze wobec samych demonstracji, zablokowała dostęp do Internetu, jednocześnie odcinając resztę świata od relacji z protestów. Ostatnie zrywy obywatelskie zostały stłumione, a Rangun został finalnie zablokowany przez wojsko (Radio Free Asia, 2017).

Następne lata przyniosły względne poluzowanie wojskowej polityki. Aung San Suu Kyi została wypuszczona z aresztu domowego, podjęto serię reform gospodarczych, rozszerzono wcześniej ograniczoną wolność prasy. Sama ASSK powstrzymywała optymizm związany z demokratyzacją, wskazując, że mogła być ona jedynie fasadą, mającą poprawić wizerunek Tatmadaw i przyczynić się do jej zwycięstwa w wyborach oraz poprawy wizerunku państwa na arenie międzynarodowej.

Dopuszczenie do procesów politycznych ASSK i Narodowej Ligi na rzecz Demokracji okazało się dla Tatmadaw strategicznym błędem. Już w wyborach uzupełniających w 2012 roku demokraci odnieśli wyraźny sukces, prowadzący do zwycięstwa w wyborach w latach 2015 i 2020. Wynik ten był podważany przez wojskowych między innymi przez niedopuszczenie do głosów ludności zamieszkującej tereny konfliktu etnicznego, jednak oficjalnie wszelkie skargi były negatywnie rozpatrywane przez komisję wyborczą (Borowska, 2021.02.01). Tym samym w przeddzień pierwszej sesji parlamentarnej Tatmadaw dokonało kolejnego w historii Mjanmy zamachu stanu. W nocy z 31 stycznia na 1 lutego aresztowano ASSK oraz liderów NLD. Władzę przejął generał Min Aung Hlaing, powołując się na konstytucyjną możliwość przejścia władzy przez armię w sytuacji zagrożenia jedności narodowej. Protesty, które wybuchły w odpowiedzi na tę powieloną strategię Tatmadaw spotkały się ze spodziewaną reakcją: aresztowaniami i pozasądowymi egzekucjami (Łomanowski, 2021.03.04).

Tabela 1.
Zamachy stanu przeprowadzone w niepodległej Birmie

Rok	Metoda	Przyczyny oficjalne	Przyczyny nieoficjalne
1958	Pokojowe przejście władzy.	Konieczność wsparcia administracji państwa; zła sytuacja gospodarcza; korupcja, warlordyzm; zagrożenie ze strony mniejszości etnicznych; kryzys polityczny i nieudolność U Nu.	Przekonanie o wyższych kompetencjach armii w kontekście rządzenia państwem; kryzys polityczny.
1962	Zajęcie strategicznych punktów w stolicy; aresztowanie U Nu, ministrów i przywódców bojówek mniejszości etnicznych; rozwiązanie parlamentu i zawieszenie konstytucji; powołanie Rady Rewolucyjnej.	Polityka U Nu sprzyjająca mniejszościom etnicznym i idei federalizacji Birmy - potrzeba zachowania integralności terytorialnej.	Planowane przez U Nu reformy ograniczające liczebność i wpływy polityczne armii.

Rok	Metoda	Przyczyny oficjalne	Przyczyny nieoficjalne
1988	Stłumienie protestów przemocą; wprowadzenie godziny policyjnej; masowe aresztowania.	Walka z przestępczością; konieczność przywrócenia porządku, pokoju i rządów prawa; chęć wprowadzenia demokratycznego systemu wielopartyjnego.	Chęć kontynuowania rządu wojskowego, pomimo burzliwych protestów; rosnąca w siłę opozycja polityczna.
2021	Aresztowanie ASSK i liderów NLD; wprowadzenie godziny policyjnej; wprowadzenie stanu wyjątkowego; ograniczenie dostępności Internetu.	Kwestionowana demokratyczność wyborów z 2020 roku.	Brak poparcia ze strony obywateli; wykorzystanie kryzysu wizerunkowego ASSK na arenie międzynarodowej.

Źródło: opracowanie własne.

Uwarunkowania społeczne jako wyzwanie dla Tatmadaw

Po zamachu stanu Tatmadaw stoi w obliczu nowych wyzwań. Szczegółowe wskazanie i ich identyfikacja doprowadziłoby do stworzenia zbyt szerokiego (i zapewne nieskończonego) katalogu, toteż autorzy przyjmują, że z grupy determinantów społecznych mających wpływ na działania polityczne Tatmadaw najistotniejsze są zmiany zachodzące w postawach społecznych Birmańczyków (ewolucja kultury politycznej) i niebagatelna rola kleru (historyczne dowody na siłę choćby symboliki gestów protestujących mnichów). Te dwa czynniki zostaną rozpatrzone.

O ile opór społeczny armia musiała traktować jako naturalną konsekwencję podjętych działań, skala oraz charakter protestu przybrały nową jakość. Być może polityczne kalkulacje wojskowych nadmiernie koncentrowały się na możliwości powtórzenia starych strategii, a nie uwzględniały nowych uwarunkowań, jakie zaczęły ujawniać się w Birnie na przestrzeni ostatnich lat. Zwraca się uwagę szczególnie na dwie zmiany, jakie zaszły w porównaniu do minionych działań kontestacyjnych. Po pierwsze, to geograficzna skala protestów, nieporównywalnie większa, bo wynikająca z nowych możliwości technologicznych i rozwoju łączności cyfrowej. Po drugie, to bezprecedensowa dotychczas solidarność i empatia wobec mniejszości etniczno-religijnych (Shee, 2021).

Birma od początków swojej państwowości stanowiła rodzaj wieloetnicznego koła. Tożsamościowe antagonizmy prowadziły do starć na linii wspólnoty peryferyjnejszy rządowe. I choć już generał Aung San podejmował działania stabilizacyjne (jak porozumienie w Panglong), nie sposób uznać, by pokój został kiedykolwiek zawarty. Podobnie NLD po 2015 roku podejmowała rozmowy pokojowe z licznymi etnicznymi

ugrupowaniami zbrojnymi. Jednak to dopiero powrót Tatmadaw stał się katalizatorem nie tyle rozmów pokojowych, co bezprecedensowej solidarności międzyetnicznej wobec wspólnego wroga (Nikkei Asia, 2021).

Już kilka tygodni po przeprowadzeniu zamachu uliczne protesty rozprzestrzeniły się poza polityczne centra Birmy. Protesty odbywały się choćby w stanie Szan, a także poza granicami państwa, na przykład w Bangladeszu. Także dotychczasowo ambiwalentna wobec działalności politycznej mniejszość Rohingya uaktywniła się w mediach społecznościowych występując przeciwko działaniom junty (Shee, 2021).

Najważniejszą zmienną zdaje się jednak wzrost liczby etnicznych Bamarów deklarujących solidarność z prześladowanymi mniejszościami etniczno-religijnymi. Młode pokolenie biegle poruszające się po platformach społecznościowych przejawia ważny zwrot w kierunkach rozwoju birmańskiego społeczeństwa obywatelskiego. Przykładowo, młodzi Birmańczycy publikują przeprosiny za dawną obojętność wobec kryzysu w stanie Arakan, a także wsparcie dla działań niepodległościowych mniejszości etnicznych (Shee, 2021; Nikkei Asia, 2021.03.02)⁴.

Opór społeczny, wyrastający poza etniczne i religijne podziały, zdaje się przyjmować coraz bardziej ustrukturyzowaną postać. Po pierwsze, dostrzec można szeroki zakres strategii pokojowego oporu: nieposłuszeństwo obywatelskie i strajki, które doprowadziły do paraliżu biurokracji i sektora transportu. Przebywający na emigracji Rząd Jedności Narodowej, składający się w dużej mierze z polityków wybranych w wyborach powszechnych w 2020 roku wspierając te przejawy oddolnego oporu ogłosił „wojnę obronną” przeciwko juncie, co może oznaczać wykroczenie poza pokojowy zbiór metod rywalizacji politycznej. Ujawniające się wieloetniczne bojówki mogą mieć potencjał do przynajmniej częściowego ograniczenia pola manewru Tatmadaw (Lee, 2022.01.31).

Jakościowy skok w zakresie aktywizacji i skuteczności oporu społeczeństwa wynika m.in. z rozwoju technologicznego. Jeszcze w 2010 roku dostępem do sieci internetowej dysponował mniej niż 1% ludności państwa. Obecne upowszechnienie technologiczne (które *notabene* stało się możliwe dzięki ustąpieniu dyktatury w 2011 roku) sprawiło, że dekadę później dostęp do Internetu posiada już ponad połowa ludności państwa (Hunt, 2021.04.12). Wobec tego Facebook, Twitter, a także rosyjski Telegram stały się punktami węzłowymi, w których publikowano zdjęcia i filmy z protestów, prezentujące zarówno postawy kontestujących, jak i brutalne działania wojska i policji. Stały

⁴ Społeczne poruszenie wywołane zamachem stanu (2021) zaowocowało wieloma wyrazami solidarności międzyetnicznej, takimi jak: zorganizowane akcje w mediach społecznościowych, opierające się na publikacji zdjęć, na których fotografowani ubrani są na czarno, opatrzonych hasłem *#Black4Rohingya*; publiczne przeprosiny wygłaszane na demonstracjach, które później publikowane były w sieci; zawiązanie przez studentów i liderów opozycyjnych General Strike Committee of Nationalities – organizacji jednoczącej zarówno przedstawicieli Bamarów, jak i mniejszości etnicznych, sprzeciwiającej się władzy junty.

się także nowym miejscem debat i dyskusji nie tylko samych Birmańczyków, ale też szerszej publiczności międzynarodowej (Rao i Atmakuri, 2021).

Powszechny dostęp do Internetu wciąż wiąże się jednak z wieloma wyzwaniami. Przede wszystkim przestrzeń cyfrowa stale podlega nie tyle pełnej cenzurze rządowej, co przesyceniu dezinformacją. Wskazuje się, że najbardziej widoczne wyzwania to obecnie:

- a) tłumienie głosów obywateli;
- b) mowa nienawiści;
- c) dezinformacja;

Gwałtowne rozszerzenie dostępu do Internetu nie szło jednak w parze z wykształceniem niezbędnych umiejętności cyfrowych, obejmujących krytykę treści oraz świadomą ich konsumpcję i udostępnianie. Taki poziom kompetencji użytkowników internetu – nie tylko w Birmie – jest skutecznie wykorzystywany przez inne rządy na świecie (Rao, Atmakuri, 2021). Oznacza to, że mimo postępujących zmian junta nie pozostaje całkowicie bez instrumentarium kontroli mediów cyfrowych i spodziewać się należy dalszego rozwoju birmańskiej „wojny cyfrowej” (Shee, 2021).

Kler buddyjski w strategii politycznej Tatmadaw

W zdominowanej przez buddystów Republice Mjanmy doktryna buddyjska odgrywa znaczącą rolę w kreowaniu nie tylko moralnych postaw Birmańczyków, ale też w kształtowaniu sfery politycznej: zaangażowanie mnichów w procesy społeczno-polityczne stanowi jeden z ważniejszych czynników oddziałujących na dynamikę tychże i wykracza daleko poza wyłącznie dyskursywną ocenę rzeczywistości (Kłodkowski, 2017). Polityzacja buddyzmu nie jest też zjawiskiem nowym, a zaangażowanie polityczne kleru w Birmie zauważalne było już w okresie kolonialnym. Wówczas wraz z napływem muzułmańskiej ludności z Indii kreują się postawy buddyjskiego nacjonalizmu (za pierwszego mnicha-nacjonalistę uznaje się U Ottamę). Sformułowane wówczas koncepcje tożsamości narodowo-religijnej oraz sklasyfikowanie określonych grup jako zagrożenie, funkcjonują do dzisiaj i odgrywają ważną rolę w agendzie radykalnych ugrupowań buddyjskich, choć zdarzają się też narracje łagodniejsze, wskazujące, że faktyczna radykalizacja kleru buddyjskiego następuje dopiero w 2012 roku (Foxeus, 2019, s. 662).

Wobec tego znaczenie polityczne kleru w Birmie jest szczególnie duże. Dowodów siły swoich wpływów mnisz dostarczali wielokrotnie, jak choćby w latach 1988 i 2007. Wówczas gest odwrócenia miski jałmużnej dnem do góry okazał się mieć niemal egzystencjalną symbolikę: osoby świeckie, chcąc kolekcjonować dobrą karmę, powinny wspierać mnichów jałmużną. Odwrócona miska symbolizowała wówczas odmowę przyjęcia daru, a zatem zamykała tę drogę do osiągnięcia dobrej, następnej

inkarnacji. Wtedy też junta dostrzegła, jak podatna może być na siłę religijnej symboliki.

Tatmadaw zdecydowała się na represje wobec kontestujących ją mnichów. Niemniej, patrząc z historycznej perspektywy, relacje między państwem a religią w Birmie zawsze charakteryzowały się wzajemną zależnością: wojskowi często demonstrowali publiczne związki z buddyjskimi obrzędami, finansując chociażby budowę nowych stup. Nie jest zaskoczeniem, że władza polityczna dąży do wykorzystania religii do legitymizacji swojego panowania (Gunasingham, 2019; Keys, 2016). Armia, chcąc myśleć o utrzymaniu instrumentarium religijnego po swojej stronie, musiała znaleźć sposób, wykraczający poza nagą przemoc, na postawienie kleru po stronie państwa i jego elit. Odpowiedzią okazało się rozwarstwienie etniczne państwa, w szczególności obecność mniejszości muzułmańskiej.

Radykalne ugrupowania, takie jak 969⁵ czy MaBaTha⁶ oraz prominentne postaci, takie jak Ashin Wirathu⁷ zdają wpisywać się w strategię polityczną Tatmadaw. Grupy te w swoich kazaniach podsycają nastroje nacjonalistyczne i, dokonując swobodnej interpretacji przekazów o Buddzie, łączą rasę, narodowość i religię w zbiór dogmatów określanых buddyjskim protekcyjnym, definiowanym przez I. Frydenlunda jako „polityczny i prawny aktywizm mający na celu ochronę buddhasasany przed postrzeganym zagrożeniem zewnętrznym, w tym działania mające na celu utrzymanie czystości wewnątrzgrupowej” (2021, s. 3). W ramach takiego dyskursu na pierwszym planie stawia się muzułmanów (stanowiących około 5% populacji kraju) jako egzystencjalne zagrożenie dla przyszłości Birmy i Birmańczyków.

Islamofobia stanowi rdzeń dyskursu wskazanych ugrupowań. U jej podstaw leży teoria spiskowa zakładająca, że społeczność muzułmańska zaangażowana jest w potajemne działania mające na celu zdominowanie całego świata. Celem realizacji tej strategii muzułmanie mają prowadzić tzw. miłosny džihad: poprzez małżeństwa międzyreligijne powiększać nie tylko populację muzułmańską i jednocześnie uszczuplać tę buddyjską. Wobec tego seksualność, konwersja i małżeństwa mieszane stanowiły sedno buddyjskiej

⁵ Ruch 969 – birmańska buddyjska organizacja nacjonalistyczna założona przez Ashina Wirathu, promująca pogląd „oblężenia buddyzmu” i zagrożenia ze strony muzułmanów. Opiera się na symbolice 9 atrybutów Buddy, 6 atrybutów Dharmy oraz 9 atrybutów Sanghi. Ruch został potępiony przez birmańską Radę Sanghy w 2013 roku.

⁶ MaBaTha – Organizacja Ochrony Rasy i Religii, założona w 2014 roku birmańska buddyjska organizacja nacjonalistyczna, której celem jest ochrona buddyzmu i Birmy przed domniemanym zagrożeniem ze strony islamu. Powiązana z ruchem 969, zdelegalizowana w 2017 roku, a następnie przemianowana Buddha Dhamma Charity Foundation.

⁷ Ashin Wirathu (ur. 1968 r.) –birmański mnich buddyjski, znany ze swoich islamofobicznych i nacjonalistycznych wypowiedzi, za które został skazany na 25 lat więzienia (zwolniony w 2012 roku); założyciel Ruchu 969, był zaangażowany w działalność MaBaTha; okrzyknięty przez The Times „twarzą buddyjskiego terronu” oraz „buddyjskim bin Ladenem”.

mobilizacji protekcyjnej w Birnie. Wraz z tak postrzeganym zagrożeniem ujawniają się podobieństwa do tzw. femonacjonalizmu – postawy przyjmowanej przez nacjonalistów piętnujących muzułmańskich mężczyzn pod sztandarem równości płci (Farris, 2017, s. 4) i ochrony kobiet (Frydenlund, 2021, s. 1).

Oblężenie buddyzmu to popularna w Mjanmie koncepcja. Na podstawie zniekształconych interpretacji kanonu Therawady, wywyższających zachowanie i obronę buddyzmu ponad inne tradycyjne wartości (pokój, współczucie itp.) uformowały się kluczowe wątki buddyjskiego protekcyjizmu i jego związków z tożsamością kulturową, narodową i etniczną (Gunasingham, 2019, s. 1).

Nasilające się nastroje etniczno-nacjonalistyczne zderzyły się z wysiłkami rządu Aung San Suu Kyi. Wyłoniony demokratyczny rząd znalazł się w trudnym położeniu: z jednej strony pojawiały się naciski ze strony organizacji chroniących prawa człowieka, zwracających uwagę na bezczynność państwa w stanie Arakan i kryzysu humanitarnego dotyczącego muzułmańską mniejszość Rohingya. Z drugiej strony buddyjscy nacjonaści kierowali oskarżenia o pobłażliwe traktowanie muzułmańskich agitatorów. Zdawało się, że delegalizacja MaBaTha w 2017 roku przynajmniej ograniczy narastające napięcia etniczno-religijne. Tak się jednak nie stało, a to radykalne ugrupowanie buddyjskie zaczęło występować pod inną nazwą (Gunasingham, 2019, s. 4).

Po zamachu stanu w 2021 roku kler jest podzielony: z jednej strony dostrzegalne są dawne postawy antyrządowe, jednak ujawniają się także nowe deklaracje wspierające juntę. Human Rights Watch (2009), analizując wydarzenia po szafranowej rewolucji, sugerowało, że po brutalnej rozprawie z mnichami, która kosztowała ówczesny rząd wszelką legitymację, aktywność polityczna kleru może ulec znacznemu ograniczeniu. Te prognozy okazały się tylko częściowo trafne, jako że część kleru nie przyjmuje już postawy kontestacyjnej, a wspierającą. Należy się spodziewać mniejszych lub większych tarć instytucjonalnych wewnątrz samej społeczności mnichów, co z kolei przyczynić się może do pogłębienia rozłamu społecznego.

Proces stopniowego przesuwania się buddyjskiego kleru w stronę Tatmadaw nabiera dynamiki od czasu rewolucji szafranowej. Przejawem zachodzących zmian była jawna agitacja MaBaTha (jeszcze przed jej delegalizacją w 2017 roku) na rzecz wspieranej przez armię Partii Solidarności i Rozwoju (USDP) w wyborach powszechnych w 2015 roku. Wspólne wartości polityczne kleru i armii zostały też zaakcentowane w słowach mnicha Sitagu Sayadaw, który podczas kazania dla oficerów Tatmadaw zacytował fragment *Zwycięstwa Dutthagamani*, sugerując, że likwidacja nie-buddyistów jest uzasadniona (Banu i Zhang, 2021.05.28; Fuller, 2017.11.13).

Dziś, niemal dwa lata po zamachu stanu, relacje obu omawianych grup stały się jeszcze bliższe. Na przykład generał Thet Pone przekazał 20 tysięcy USD na rzecz Buddha Dhamma Prahita Foundation, będącej następczynią zdelegalizowanej MaBaTha.

W obliczu zmasowanej krytyki bronił się on, że przekazał mnichom środki na cele charytatywne, jednak charakter obdarowanej organizacji wskazuje na udzielane wsparcie radykalnym mnichom (Banu i Zhang, 2021.05.28; The Irrawaddy, 2019.06.17).

Podsumowanie i próba zarysowania prognozy

Od lat 50. XX wieku, Birma i jej społeczeństwo przeszły istotną transformację. Odnotowane cztery zamachy stanu na przestrzeni nieco ponad 60 lat, stale nierozwiązana kwestia konfliktów etnicznych oraz spolaryzowane elity polityczne, świadczą o niestabilności państwa i jego organów. Niemniej Birmańczycy nie są odizolowani od postępu technologicznego i globalizacji. Rozwój technologii zdynamizował jednak procesy kształtowania i umacniania społeczeństwa obywatelskiego w Republice Mjanmy. Postulaty obywatelskie stają się coraz mocniejsze i lepiej widoczne. Społeczeństwo aktywnie poszukuje też metod obejścia rządowych restrykcji i blokad kanałów komunikacyjnych.

Mimo znaczących zmian społecznych, jakie zaszły na przestrzeni ostatnich dekad, działania Tatmadaw zdają się niezmiennie. Schemat działań armii – choć zdarzają się sytuacyjne odstępstwa – opiera się na aresztowaniach, bezpośredniej konfrontacji z protestującymi, działaniach represyjnych wobec opozycji politycznej. Obrazując, przywołać należy słowa ustępującego Ne Wina z 1988 roku: „[...] Gdy armia strzela, nie ma tradycji strzelania w powietrze” (The Irrawaddy, 2012.08.24). Wyjątkiem, jak wskazuje historia, jest 1958 rok, w którym armia działała niejako „w białych rękawiczkach”. Należy wskazać, że dotychczasowe strategie Tatmadaw, choć niezmiennie, charakteryzują się wystarczającą skutecznością, by władzę przejąć i utrzymać. Współcześnie jednak koszt polityczny i społeczny stosowania tej samej strategii wydaje się coraz większy. Armia zapewne dostrzega, że postępujące przejawy solidarności społecznej i etnicznej działają na jej niekorzyść. Jeśli procesy te nie będą jedynie incydentalne, Tatmadaw stanie przed jeszcze silniejszym społeczeństwem. Stąd też określone postępowanie wobec buddyjskiego kleru – wspieranie wojującego buddyzmu zdecydowanie osłabia frakcje kleru antyrządowego i spodziewać się należy dalszego wsparcia dla radykalnych buddystów.

Postawiona na wstępie hipoteza o zagrożeniu, jakie stanowi dla Tatmadaw społeczeństwo obywatelskie i kler buddyjski, trudna jest do jednoznacznego rozstrzygnięcia. Niewątpliwie postępujące zmiany w społeczeństwie, rosnący dostęp do technologii oraz narastająca solidarność międzyetniczna stanowią dla Tatmadaw istotne wyzwanie, które, jak się zdaje, będzie przybierało na sile. Zaś problem zaangażowanego, protestującego kleru został przez wojskowych przekształcony w narzędzie polityczne – aktualna nacjonalistyczna narracja obu tych grup stawia je w pozycji sojuszniczej, a podsycanie nastrojów antyislamskich działa na ich wspólną korzyść. Niemniej analiza pokazuje, że

armia zmuszona jest ponosić coraz większe koszty utrzymania władzy (nie tylko finansowe, ale szczególnie wizerunkowe) oraz do poszukiwania nowych strategii (co tak ucementowanym strukturom zdaje się przychodzić z trudem), co przejawia się m.in. właśnie przez próby wzmocnienia rozdźwięku wewnątrz buddyjskiego kleru czy utrudnianie przepływu informacji. Tatmadaw, choć spotyka się ze znacznym oporem, nadal utrzymuje się u władzy. Element oporu, który zdaje się stanowić największe zagrożenie, nie kryje się w obchodzeniu blokad informacyjnych czy sile symbolicznych gestów kleru, ale w solidarności międzyetnicznej. To właśnie do marginalizowanych dotąd grup peryferyjnych zwracają się młodzi etniczni Bamarowie, a to oznaczać może nowe impulsy do wzmocnienia dążeń separatystycznych, które w skrajnym wariacie mają potencjał na rozbięcie integralności terytorialnej państwa.

BIBLIOGRAFIA

- Amnesty International. (1988). *Burma. The 18 September 1988 Military Takeover and its Aftermath*. Pobrane z: https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/obl/docs3/18_Sept_1988-ocr.pdf
- Banu, F., Zhang, K. (2021, 28 maja). *Split within the sangha: divergent responses towards the Myanmar coup*. New Mandala. Pobrane z: <https://www.newmandala.org/split-within-the-sangha-divergent-responses-towards-the-myanmar-coup/>
- Borowska, P. (2021, 1 lutego). *Zamach stanu w Mjanmie. Noblistka Aung San Suu Kyi aresztowana. UE potępiła działania wojskowych*. Euractiv.pl. Pobrane z: <https://www.euractiv.pl/section/demokracja/news/mjanma-aung-san-suu-kyi-birma-zamach-stanu-puczunia-europejska-usa-wojsko/>
- Callahan, M. (2003). *Making Enemies: War and State Building in Burma*. Cornell University Press.
- Devi, K. S. (2014). Myanmar under the Military Rule 1962–1988, *International Research Journal of Social Sciences*, 3(10), 46–50. <http://www.isca.in/IJSS/Archive/v3/i10/8.ISCA-IRJSS-2014-173.pdf>
- Farris, R.S. (2017). *In the Name of Women's Rights: The Rise of Femonationalism*, Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822372929>
- Foxeus, N. (2019). The Buddha was a devoted nationalist: Buddhist nationalism, resentment, and defending Buddhism in Myanmar. *Religion*, 49(4), 661–690. <https://doi.org/10.1080/0048721X.2019.1610810>
- Frydenlund, I. (2021). Protecting Buddhist Women from Muslim Men: “Love Jihad” and the Rise of Islamophobia in Myanmar. *Religions*, 12(12), 1082. <https://doi.org/10.3390/re112121082>
- Fuller, P. (2017, 13 listopada). *Sitagu Sayadaw and justifiable evils in Buddhism*. New Mandala. Pobrane z: <https://www.newmandala.org/sitagu-sayadaw-justifiable-evils-buddhism/>
- Gunasingham, A. (2019). Buddhist Extremism in Sri Lanka and Myanmar: An Examination. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 11(3), 1–6. Pobrano z: <https://www.jstor.org/stable/26617827>
- HRW. (2009). *Burma. Events of 2008*. Human Rights Watch. Pobrane z: <https://www.hrw.org/world-report/2009/country-chapters/burma>
- Hunt, P. (2021, 12 kwietnia). Myanmar's Unsustainable Social Media Shutdown. *The Diplomat*. Pobrane z: <https://thediplomat.com/2021/04/myanmars-unsustainable-social-media-shutdown/>

- The Irrawaddy. (2012, 24 sierpnia). Junta Insider Recalls Dancing with Devils. *The Irrawaddy*. Pobrane z: <https://www.irrawaddy.com/from-the-archive/junta-insider-recalls-dancing-devils.html>
- The Irrawaddy. (2019, 17 czerwca). Yangon Military Chief Donates Nearly \$20,000 to Buddhist Nationalist Group. *The Irrawaddy*. Pobrane z: <https://www.irrawaddy.com/news/yangon-military-chief-donates-nearly-20000-buddhist-nationalist-group.html>
- Keys, C. (2016). Theravada Buddhism and Buddhist Nationalism. *The Review of Faith and International Affairs*, 14(4), 42–52, <https://doi.org/10.1080/15570274.2016.1248497>
- Kłodkowski, P. (2017). Fenomen polityzacji buddyzmu w XXI wieku. Buddyzm jako narzędzie budowania ideowej tożsamości narodu w Birmie (Mjanma) i na Sri Lance oraz realizowania polityki zagranicznej w kontekście współzawodnictwa indyjsko-chińskiego w Azji. *Studia Religioznawcza*, 50(1), 25–51. <https://doi.org/10.4467/20844077SR.17.003.6523>
- Lee, R. (2022, 31 stycznia). Myanmar: while the world sits on its hands, people fight military junta with violence and silence. *The Conversation*. Pobrano z: <https://theconversation.com/myanmar-while-the-world-sits-on-its-hands-people-fight-military-junta-with-violence-and-silence-175950>
- Lubina, M. (2014a). *Birma*. Warszawa.
- Lubina, M. (2014b). *Birma: centrum kontra peryferie. Kwestia etniczna we współczesnej Birmie (1948–2013)*. Kraków.
- Lubina, M. (2020). *A Political Biography of Aung San Suu Kyi. A hybrid politician*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003031956>
- Łomanowski, A. (2021, 4 marca). Birma. Junta rozpoczęła pacyfikację protestów. Są dziesiątki zabitych. *Rzeczpospolita*. Pobrane z: <https://www.rp.pl/polityka/art244441-birma-junta-rozpoznala-pacyfikacje-protestow-sa-dziesiatki-zabitych>
- Mydans, S. (1988, 8 grudnia). Uprising in Burma: The Old Regime Under Siege. *The New York Times*. Pobrano z: <https://www.nytimes.com/1988/08/12/world/uprising-in-burma-the-old-regime-under-siege.html>
- Nikkei Asia. (2021, 2 marca). *Myanmar coup sparks unprecedented unity of ethnic groups*. Nikkei Asia. Pobrane z: <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Myanmar-Coup/Myanmar-coup-sparks-unprecedented-unity-of-ethnic-groups>
- Radio Free Asia. (2017). *Myanmar's Saffron Revolution: 10 Years Later*. Pobrane z: <https://www.rfa.org/english/news/special/saffron/>
- Rao, A., Atmakuri, A. (2021). *The Role of Social Media in Myanmar's CDM: Strengths, Limitations and Perspectives from India*. National University of Singapore. Institute of South Asian Studies. Pobrane z: <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/the-role-of-social-media-in-myanmars-cdm-strengths-limitations-and-perspectives-from-india/>
- Shee, S. (2021). What kind of solidarity for what kind of Myanmar?. *New Mandala*. Pobrane z: <https://www.newmandala.org/what-kind-of-solidarity-for-what-kind-of-myanmar/>
- Silverstein, J. (1977). *Burma: Military Rule and the Politics of Stagnation*. Cornell University Press.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2008). *The Least Developed Countries Report 2008*. Pobrane z: https://unctad.org/system/files/official-document/ldc2008_en.pdf